

גבעת חביבה
جبعات حبيبه
Givat Haviva

חברה משותפת
مجتمع مشترك
Shared Society

כנס גבעת חביבה השני
מפתחים חברה משותפת בישראל

28 במאי, 2014

סיכום, מסקנות והמלצות למדיניות

”

מזה למעלה מעשור, גבעת חביבה מהווה שותפה חדשנית וחלוצית בפעולתה לבניית ההבנה בין ערבים ויהודים, לקידום השוויון בחברה הישראלית, ולסיוע ביצירת הבסיס לתמיכה ציבורית בפתרון שתי המדינות לסכסוך היהודי-פלסטיני.”

כבוד השגריר דניאל שפירו, שגריר ארצות הברית בישראל

תודות

גבעת חביבה מביעה את הערכתה העמוקה לתומכי הכנס השנתי השני בנושא חברה משותפת.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Robert Bosch **Stiftung**

**Naomi and Nehemiah
Cohen Foundation**

תוכן העניינים

4	סיכום ביצועי: המלצות עיקריות למדיניות פיתוח חברה משותפת בישראל
7	סדר יום מלא
10	סיכום הכנס ונייר עמדה על הצורך בפיתוח חברה משותפת בישראל

”אנו מאמינים שהרעיון של שיתוף פעולה בין קבוצות אויבות לשעבר על בסיס שווה, ובדיאלוג פתוח על אתגרים קונקרטיים הרחוקים מהוויכוחים הגיאופוליטיים הגדולים, מהווה אסטרטגיה שניתן להעבירה לאזורי עימות רבים ברחבי העולם.”

הנרי אלט-האקר, אחראי פעילות, קרן רוברט בוש

המלצות למדיניות פיתוח חברה משותפת בישראל

כנס גבעת חביבה השנתי השני - 28 במאי, 2014

רקע

ב-28 במאי, 2014 התכנסו בגבעת חביבה מנהיגים בולטים, נציגים ופעילים מן החברה האזרחית, הממשלה, המגזר הפרטי, האקדמיה וקהילת התורמים ל **כנס גבעת חביבה השנתי השני: פיתוח חברה משותפת בישראל**. במהלך הכנס התרכזו המשתתפים בפיתוח המלצות לשרטוט מפת דרכים לבניית של חברה משותפת בישראל, שנקודותיה העיקריות מובאות להלן.

סקר דעת קהל: ממצאים מדאיגים מורים על הצורך לפעול

לקראת האירוע ערכה גבעת חביבה, בשיתוף עם מכון סמית, סקר דעת קהל הבוחן את עמדות הציבור היהודי כלפי הציבור הערבי בישראל. תוצאות הסקר מראות בבירור על הסלמת המתה בין יהודים לערבים ועל סטייה מן העקרונות הדמוקרטיים שעליהם הושתתה מדינת ישראל.

המלצות עיקריות - חינוך לחברה משותפת

1. **אימוץ "דו"ח הועדה הציבורית לגיבוש המדיניות הממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל" (2009)**. אנו קוראים למשרד החינוך ולממשלת ישראל לאמץ את המלצות הדו"ח וליישמן.
2. **גיבוש כלים לחינוך למען חברה משותפת**. חינוך למען חברה משותפת מצריך כלים פדגוגיים ותוכניות שהמורים יוכלו להשתמש בהן בתחומים כגון דו-לשוניות, אזרחות וערכים דמוקרטיים.
3. **חיזוק ותגבור של המפגשים בין יהודים לערבים ושל שיתופי-פעולה בית ספריים**. במציאות של מערכת חינוך נפרדת, ישנו צורך ליצור יותר הזדמנויות לתלמידים יהודים וערבים להיפגש על בסיס קבוע ולעבוד בצוותא למען מטרות משותפות, תוך דיאלוג קונסטרוקטיבי בנושאים אזרחיים.
4. **יצירת מסגרות חינוכיות משותפות**: השפעתו של חינוך לחברה משותפת יכולה להתחזק בזכות פיתוח ושילוב של מסגרות חווייתיות בלתי פורמליות כגון קייטנות ותוכניות לימוד משותפות, וגם מסגרות פורמליות כגון בתי-ספר דו-לשוניים.

המלצות עיקריות - שילוב כלכלי

1. **קידום תעסוקה כוללת:** פיתוח אסטרטגיות להגברת שילובן של שלוש קבוצות אוכלוסיה עיקריות מן המגזר הערבי בכוח העבודה במשק: נשים, צעירים (18-22) ומבוגרים (+50).
2. **העברת הון למגזר הערבי:** עידוד העברתו של הון מן המגזר הציבורי והממשלה לצורך פיתוח תעשיות במגזר הערבי, שיתרמו לפיתוח הכלכלה בישראל במקביל לעידוד פיתוח כלכלי באזורי מגורים ערבים.
3. **הענקת עדיפות לפיתוח תשתיות במרכזי אוכלוסיה ערבית:** פיתוח תשתיות בכפרים וערים ערביות עשויה לתמוך בפיתוח הכלכלי במגזר הערבי באופן כללי, ובמיוחד בשילובן של נשים ערביות בכוח העבודה.

פיתוח חזון קולקטיבי ומפת דרכים למען חברה משותפת ב-2020.

כנס גבעת חביבה השנתי השני: פיתוח חברה משותפת בישראל קורא לממשלת ישראל להקים פורום שאחראי על יצירת חזון קולקטיבי למען חברה משותפת בישראל, עם תאריך היעד של 2020. בפורום כזה יפעלו בעלי עניין מן הממשלה, החברה האזרחית והמגזרים העסקיים על מנת לפתח חזון לטווח ארוך וכן את מפת הדרכים הנדרשת ליצירת שותפות אזרחית וכלכלית, שתפעל לטיפול יציבות חברתית וצמיחה כלכלית בישראל.

על מנת לגבש תוכנית לאומית לבניית חברה משותפת אנו זקוקים להזדמנויות שיאפשרו למגזרים השונים להיפגש וליצור את הבסיס למחויבות ולפעולה הדדית.”

יניב שגיא, מנכ"ל גבעת חביבה

מפתחים חברה משותפת בישראל

28 במאי, 2014

דדר יום

מליאת פתיחה

הכנס נפתח במושב מליאה שעסק בנושאים הרחבים הנוגעים לאתגרים ולהזדמנויות לטיפוח חברה משותפת ודמוקרטית בקרב יהודים וערבים בישראל.

פתיחה:

ריאד כבהא, מנהל המרכז היהודי-ערבי לשלום, גבעת חביבה
יניב שגיא, מנכ"ל גבעת חביבה

דוברים:

י"ר שותף לכנס: פרופ' גבריאלה שלו, לשעבר שגרירת ישראל לאו"ם, נשיאת הקריה האקדמית אונו.

י"ר שותף לכנס: פרופ' בשאר סעד, נשיא מכללת אלקסאמי

מר הנרי אלט-האקר, אחראי פעילות, קרן רוברט בוש

ד"ר וורנר פושרה, מנהל קרן פרידריך אברט בישראל וחבר קבוצת הדין הכלכלית של המומחים בפרויקט "החברות המשותפות" של 'קלוב דה-מדריד'

נאום פתיחה

כבוד ראש משלחת האיחוד האירופי למדינת ישראל, השגריר לארס פאבורג-אנדרסן.

חינוך לחברה משותפת: "האחר הוא אני"

משרד החינוך הישראלי קבע כנושא שנתי את "האחר הוא אני". כיצד בא הדבר לידי ביטוי משמעותי בחיי היום-יום של תלמידים ומורים, במערכת שבה מתחנכים יהודים וערבים בנפרד? כיצד אנו יכולים לקדם הבנה וקבלה הדדית בקרב אזרחי המחר, כאשר יש להם כה מעט הזדמנויות למפגש בילדותם? איזה צעדים קונקרטיים ניתן לנקוט כדי להכין את הדור הבא לדיאלוג, שיתוף פעולה וכבוד הדדי, על מנת ליצור חברה משותפת?
מנחה: סאמר עתאמנה, מנהל-שותף תוכנית "מפגשים", גבעת חביבה

דוברים:

נאסר אבו-סאפי, יועץ שר החינוך למגזר הערבי

ד"ר אסמא נ. גנאים, יועצת החינוך לעיריית באקה אל גרביה

מיקי נבו, סמנכ"ל בכיר לפיתוח ויזמות, קרן רש"י

נועם לאוטמן, מייסד-שותף ומנהל קרן לאוטמן; י"ר מועצת המנהלים דלתא גליל תעשיות; י"ר הוועד המנהל מרכז 'מעשה'; סגן נשיא הקרן החדשה לישראל.

”הכלה כלכלית“: התגמול של חברה משותפת

נמצא כי קיימת זיקה ברורה בין לכידות חברתית ושוויון לבין ביצועים כלכליים. מחקרים מראים כי רמה גבוהה של שותפות ציבורית, יציבות פוליטית וחדשנות מגבירים את הפיתוח הכלכלי והקיימות בעבור כל האזרחים. לעומת זאת, לקונפליקט מתמשך ושסעים פנימיים עלולה להיות השפעה שלילית על הצמיחה הכלכלית. עד כמה קשורה רמת הלכידות החברתית למצב הכלכלי בישראל? איזו השפעה עשויה להיות להעצמה הכלכלית של המיעוט הערבי בישראל על המצב הכלכלי הלאומי ומהם המחירים של המחסומים הקיימים כיום? מושב זה בחן את הגורמים השונים הקשורים ל”דיבידנד של החברה המשותפת” ומידת ישימותו בהקשר הישראלי.

מנחה: נביל ארמלי, עיתונאי כלכלי

דוברים:

ד”ר וורנר פושרה, מנהל קרן פרידריך אברט בישראל וחבר קבוצת הדיון הכלכלית של המומחים בפרויקט “החברות המשותפות” של ‘קלוב דה-מדריד’
סמדר נהב, מנכ”לית “צופן” - מרכזי היי-טק
איימן סייף, מנהל הרשות לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים, משרד ראש הממשלה
גימי לוי, מייסד-שותף ומנהל קרן השקעות “אל בוואדר”
גאדה זועבי, מייסדת ומנהלת אתר בוקרא
סלאם שרקייה, מנהל שיווק למגזר הערבי, פרטנר-אורנג’

נאום מרכזי וסיכום

כבוד השגריר דניאל שפירו נשא את הנאום המרכזי, בו חלק את תובנותיו באשר לרעיון החברה המשותפת ויישומו בשטח. הושמעו הערות סיכום בהן שולבו הנקודות המרכזיות ונוסחו אסטרטגיות מוצעות לביצוע של המדיניות והתוכנית. גבעת חביבה העניקה את “פרס החברה המשותפת” לשני אזרחים למופת הפועלים למען בניית חברה משותפת בישראל.

מנחה: מוחמד דרוואשה, מנהל תחום תכנון, שיווין וחיים משותפים, גבעת חביבה

נאום מרכזי: כבוד השגריר דניאל שפירו, שגריר ארצות הברית בישראל

דברי נעילה:

יו”ר שותף לכנס: פרופ’ גבריאלה שלו, לשעבר שגרירת ישראל לאו”ם, נשיאת הקריה האקדמית אונו.

יו”ר שותף לכנס: פרופ’ בשאר סעד, נשיא מכללת אלקסאמי

הענקת פרס גבעת חביבה לחברה משותפת ל:

עבדאללה חטיב, מנהל אגף חינוך לערבים, משרד החינוך
רוני נפתלי, יו"ר לשעבר, חברת "מי עדן" בע"מ ויו"ר לשעבר, תוכנית "מפגשים", גבעת חביבה

מופיע

להקת **The Jammin' Divas** בליווי מוזיקאים מקומיים: ג'ורג' סמעאן וליאן אהרוני.

המשתתפים נהנו ממופע מיוחד במינו של להקת נשים רב-תרבותית יחד עם מוזיקאים מקומיים, שנתנו ביטוי בקולם לחזון האוניברסלי ועקרונותיה של החברה המשותפת.

המופע אורגן בשיתוף שגרירות ארה"ב בישראל.

גם אירופה צריכה להתמודד עם האתגרים שמציבות חברות רב-גזעיות, רב-דתיות ורב-תרבותיות. אין לנו מתכון מנצח. לא באנו להטיף, אלא לחלוק וללמוד מהניסיון, מההצלחות ומהכישלונות."

השגריר לארס פאבורג-אנדרסן, ראש משלחת האיחוד האירופי למדינת ישראל

נייר עמדה בדבר הצורך בפיתוח חברה משותפת בישראל

נייר זה מטרתו להביא בפני קובעי מדיניות המלצות לפעולה לקידום וטיפוח חברה משותפת בישראל, כפי שעלו בכנס בנושא בגבעת חביבה. הנייר מרכז את שנאמר בכנס ואת עיקרי מחשבות הדוברים בו, ומציג עקרונות פעולה ישימים שגבעת חביבה הן ממליצה לאמץ והן מציעה לסייע בתהליך יישומם לצורך המשך פיתוח חברה משותפת בישראל.

רקע

בתאריך 28.5.2014 התקיים בגבעת חביבה כנס בנושא "מפתחים חברה משותפת בישראל". בכנס השתתפו כדוברים ובקהל נכחו דמויות מרכזיות משלושת המגזרים ופעילים חברתיים רבים הפועלים בשטח לכינונה של חברה סובלנית ומשותפת לכל קבוצות האוכלוסייה. יושבי הראש השותפים של הכנס: פרופ' גבריאלה שלו, לשעבר שגרירת ישראל לאו"ם ונשיאת הקריה האקדמית אונו ופרופ' בשאר סעד, נשיא מכללת אלקסאמי. בכנס נשאו דברים השגריר לאנס פאבורג-אנדרסן, ראש משלחת האיחוד האירופי לישראל, ושגריר ארה"ב לישראל דניאל שפירו, ראש הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי במשרד רוה"מ, איימן סייף, עוזר שר החינוך למגזר הערבי, נאסר אבו-סאפי, מר עבדאללה ח'טיב - מנהל מערכת החינוך הערבית בישראל, יזמים ואנשי עסקים מחברות מובילות, אנשי חינוך, ודמויות מפתח בחברה האזרחית.

הכנס עסק באתגרים והזדמנויות לטיפוח חברה משותפת וכלל 4 מושבים, כולל שני פאנלים מרכזיים שיוחדו לטיפול בסוגי: חינוך וכלכלה. חלקי המסמך הבאים מסכמים בתמצות את עיקרי התמות וההמלצות שהועלו ע"י הדוברים בכנס.

סקר גבעת חביבה לקראת הכנס:

ניב שניא, מנכ"ל גבעת חביבה, הציג במושב הפתיחה של הכנס ממצאים מדאיגים של סקר שבחן את עמדות הציבור היהודי כלפי הציבור הערבי בישראל, הסקר בוצע במהלך חודש מאי בקרב 500 איש/ה כמדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת ע"י גבעת חביבה בשיתוף עם מכון סמית. עיקרי הממצאים: רק 15% ציינו שנוהגים לבקר ביישובים ערביים לפחות פעם בחודש, קרוב ל-60% ציינו שלא נוהגים לבקר כלל ביישובים ערביים, אם כי מרגישים לא בטוח בכך או כי "אין צורך להגיע לשם". פחות מחצי מהאנשים (48%) מגנים מאד את מעשי השנאה כנגד אזרחים ערבים ויותר מ-20% אמרו שהם ניטרליים לגביהם או מצדיקים אותם. כאשר שואלים את היהודים מה דעתם על העברת היישובים הערבים מהאזור של ואדי ערה והמשולש לפלשתינ נמצא ש% 40 תומכים, 35% אדישים ורק 25% אחוז מתנגדים. מר שניא הדגיש את תחושת ההחמצה והדאגה בקרב הפועלים לפיתוח היכולות לדו-קיום בישראל. אנו מתרחקים מדי שנה מערכים ומהחזון של מייסדי המדינה: חרות צדק ושלום, שוויון זכויות וקיבוץ גלויות: "במקום שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחי המדינה שלנו ללא הבדל דת, גזע, מין ולאום קיימת בישראל הפליה מובנית, הדרה ונחש הצפע של הגזענות מרים את ראשו הארסי ומכיש בנו". פשעי תג מחיר מעלים תחושה של חירום, מצב חירום המצריך טיפול והתמודדות מידיים ומשמעותיים. שניא סיים עם קריאה לפעולה לבניית חברה משותפת:

יש להגדיר את הראוי, לאבחן את המצוי, לבנות את "מפת הדרכים" שתעביר אותנו מהמצוי לראוי ולהגדיר היטב את מה שנדרש לעשות ולשלב ידניים בין שלושת המגזרים למען הצלחה. בהגדרת הראוי המטרה היא לא עוד אודות "דו קיום", קיום נפרד של הקבוצות השונות, אלא בניית חברה משותפת ושוויונית בין כל אזרחי המדינה.

היגדים כלליים, טובנות ודגשים בנושא חברה משותפת כפי שהובאו בכנס:

- חברה משותפת הולכת הרבה מעבר לדו-קיום ו"חיה ותן לחיות".. היא נלחמת בכל סוג של הדרה. שוויון בפני החוק אינו מספיק. הפערים בין יהודים לערבים קיימים ויש לטפל בהם. יש לטפל באי שוויון מובנה. יש להגיע לחברה בה כולם מרגישים בטוחים ובבית, רצויים ושייכים.
- לא ניתן לשנות את היחסים בין ערבים ויהודים בישראל, באופן שיהיו חיוביים ואפקטיביים בבניית חברה משותפת ללא בניית גשרים של הבנה, שיתופי פעולה, עשייה משותפת, יצירה משותפת, אמפטיה והזדהות עם האחר.
- המאמצים לשפר את רמת ההיכרות בין הקהילות השונות יכולים להתבצע על ידי שיתוף פעולה בין החברה האזרחית, המגזר העסקי והרשויות המקומיות, ואינם תלויים רק בהחלטות הממשלה.
- צריך לבנות תכנית להתמודדות עם הנסיגה של היחידים והקבוצות אל המרחב הפרטי, המבודד ומסוגר מאחורי חומות.
- הכלה, שיתוף והשתתפות - תנאים הכרחיים לחברה משותפת - הנם מנת חלקה רק של קבוצת הרוב כיום. חברות יהיו יותר משגשגות רק כאשר נחוג את הערכים של שונות (diversity) ונקדם אותה.
- מעשי "תג מחיר" מדירים שינה ויכולים לפגוע במרקם היחסים בין יהודים וערבים במדינה. הכרחי שתהיה תגובה נחושה של כל גורמי הציבור והממשלה נגד גזענות ופשעי שנאה, יש להתנער מאדישות פוליטית ולקרוא בצורה החיובית לשיתוף פעולה וחינוך לערכים.
- חשוב לטפל בגילויים של חוסר סובלנות, אלימות ואי הכלה גם בתוך המגזרים עצמם.
- יש צורך בשיח לאומי-כללי על החזון של המדינה. השיח צריך להכיל את כל המגזרים והקבוצות במדינה.
- מנהיגים חייבים לבנות חברה אינקלוזיבית, גם כאשר הרעיון הזה נדחה ע"י ציבורים שונים.
- התפתחות כלכלית לא מספיקה: העולם משתנה והרעיונות לגבי המדינה (nation) צריכים להשתנות. אחידות צריכה להילקח בחשבון, אבל יש לעודד שונות ורב-תרבותיות. יש צורך ללמוד לחיות עם ריבוי זהויות וזה אתגר של כל אזרחי וקבוצות המדינה. חברה אינקלוזיבית מכילה קבוצות שהן תלויות הקשר ספציפי ושקבוצות המיעוט מקבלות עידוד מהמדינה. זאת, תוך שאנו מכילים את ריבוי-הזהויות שבמדינה.
- בניית החברה המשותפת בישראל מחייבת יצירת איזונים בין ערכים וזכויות של האינדיבידואל לבין ערכים וזכויות קולקטיביות, ובהבלטת ערכי קהילה השמים דגש על הקשרים בין הפרטים ולא רק על הפרט עצמו. חשוב לסייע לאזרחים להכיר בכך שכל אזרח בעל השתייכות-קבוצתית מסוימת הוא גם חלק מהשתייכות רחבה יותר, וכי מרכיבי הזהות שלו הם ביחסי תלות-גומלין עם הקבוצות האחרות.

- עמידה על ערכי השוויון והשיתוף הינה מחויבות דמוקרטית ואחריות אזרחית הנובעות מערכים הומניסטיים אוניברסאליים, ואינם משויכים לעמדה פוליטית מפלגתית זו או אחרת. יש לכבד את האוחזים בעמדות פוליטיות אשר אינן משויכות עם השמאל המדיני ולפעול בשילוב אפוליטי להטמעת ערכי החברה המשותפת.
- יש להדגיש ולקדם את ערכי שוויון ערך האדם, כבוד האדם, קבלת האחר והשונה, ערבות הדדית. ערכים אלה מהווים בסיס הכרחי לדמוקרטיה.
- יש לפעול למציאת פתרון לסכסוך הלאומי הישראלי-פלסטיני על ידי הקמת מדינה פלסטינית. המשך הסכסוך רק מקשה על האפשרות לבניית חברה משותפת, מגביר את חוסר ההסכמות ואת החשש ההדדי, ומנכיח את השיח הביטחוני-פוליטי בכל רבדי הקשר האזרחי בין יהודים וערבים במדינה.

המלצות כלליות לחברה משותפת:

- יש צורך בהפניית מאמצים מרוכזים, ומשאבים, לבניית הסכמות על אופן ההתנהלות המשותף.
- הפעילויות צריכות לכלול קבוצות דיאלוג המספקות אפשרויות מגוונות להיכרות, כמו גם פרויקטים משותפים מורכבים יותר ועשייה משותפת, המבוססים על אינטרסים משותפים (כמו שיפור המבנה הפיזי של השכונה, בניית מגרשי משחקים משותפים לילדים, פיתוח פרויקטים כלכליים משותפים המועילים לשני הצדדים וכו').
- יש לפתח את היכולת של קהילות יהודיות וערביות שחיות זו לצד זו לבסס שותפויות נרחבות בין שכנים ולהצמיח בניית מבנים אזוריים, לבסס מרחבים אזוריים משותפים, ובהמשך להגיע לרשת של אזורים משותפים שבונים את המדינה כחברה משותפת.
- רמה נוספת של התערבות היא רמת העמדות. נדרש שינוי עמדות בשני תחומים: עמדות הנוגעות לניהול קונפליקט (צריך לטפל באלימות, בגזענות, בפחד ובשנאה מצד אחד, אך לעשות זאת באמפטיה, רגישות ואחריות הדדית מצד שני), ובעמדות הנוגעות לזהויות משותפות, יצירת ההבנות ביחס למרכיבי הזהויות שיהיו את הבסיס לחברות, שותפות, אחווה, שוויון, הוגנות, ויכולת ליצור אזרחות משותפת.
- יש צורך ליצור תכנית לאומית משותפת הבנויה על שיתופי פעולה נרחבים בין אירגוני החברה האזרחית, לבין השלטון המקומי, לבין ממשלת ישראל, לבין המגזר העסקי פרטי בבניית אסטרטגיה משותפת ואיגום משאבים למען בניית החברה המשותפת.
- יש להקים פורום אינקלוסיבי של מובילי דעת קהל לעיסוק בהגדרת חזון חדש למדינת ישראל כחברה משותפת לכל אזרחיה.
- צריכה לצאת קריאה להקשבה אמיצה, פתוחה וחומלת, ולדיבור אמיץ שאינו יוצר פילוג, במסגרת דיאלוג הנותן מקום לנרטיבים השונים ומתמודד נכוחה עם האופנים השונים בהם נתפס העבר מאז קום המדינה.
- יש להעצים את תפקידן של הנשים ביצירת חברה משותפת וסובלנית יותר

המלצות לחינוך לחיים משותפים:

- כנס גבעת חביבה קורא למשרד החינוך/ממשלת ישראל לאמץ את "דו"ח הוועדה הציבורית לגיבוש המדיניות הממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל" שהוגש לשרת החינוך בינואר 2009 (ר' עיקרי המלצות הדו"ח בנספח). להלן המלצות נוספות שעלו בכנס ונועדו לחזק ולסייע ביישום המלצות הדו"ח:

חינוך לחברה משותפת

- יש להכניס את המושג "חברה משותפת" לתוכניות הלימוד כתוספת לרעיון החיים המשותפים, למען פיתוח תהליכי סוציאליזציה והכלת המורכבות של חיים בחברה רב תרבותית.
- יש לוודא שהעיסוק בבניית חברה משותפת איננו בחזקת נושא שנתי אלא חלק מתוכנית החינוך הרב שנתית ורב גילאית בישראל.
- יש לרתום את הקרנות הפועלות בחברה האזרחית לפיתוח והבאת נושא החברה המשותפת לחינוך.
- יש לראות את המאמץ בשדה החינוכי כחלק מהתערבות מערכתית רחבה יותר
- צריכה להיות קריאה לתגובה מידית משמעותית, בזמן אמת, במערכת החינוך כאשר מתרחשים אירועי שנאה וגילויי גזענות. יש לעצור את המערכת ולעצור הכל כאשר יש פעולת תג מחיר.

יצירת תשתית חינוכית-חברתית

- האוכלוסיות לומדות בהפרדה וגרות בהפרדה. יש לפעול ליצירת שינויים שיאפשרו יתר שיתוף ושילוב על בסיס רציף וטבעי ולתמוך בפעילויות חינוכיות המפגישות בין המגזרים באופן ארוך-טווח ומכוונת לבניית חברה משותפת ביניהם.
- מומלץ לקיים למידה וחקר משותפים לבתי ספר יהודים וערבים שסמוכים זה לזה.
- יש לקיים הכשרות מורים לבתי הספר ולסגלים של מכללות משותפות לשני המגזרים.
- יש חשיבות לחיבור העבודה החינוכית עם מעגלי ההשפעה השונים בקהילה ובחברה באמצעות שילוב של מערכות החינוך הפורמליות, הבלתי פורמליות, הקהילה והמשפחה.
- יש להקנות את הכלים ולחנך לניהול מצבי סכסוך משבריים בדרך של הסכמה וזאת באמצעות הקניית כלים ומיומנויות של ניהול קונפליקטים, מו"מ ודיאלוג.
- חשוב לשים דגש על חינוך לערכים המתבסס על האסלאם, קבלת האחר והשונה על פי המסורת והערכים ההומניסטיים של האסלאם.
- חשוב לייצר איזונים בין ערכים וזכויות הנובעים מתפישת עולם אינדיבידואליסטית לבין ערכים וזכויות המושגות על תפישה קהילתית השמה דגש על הקשרים בין הפרטים ולא רק על הפרט עצמו.

אקדמיה

- יש להקים עוד מוסדות אקדמיים ביישובים ערביים. הדבר יאפשר את הנגשת הלימודים הגבוהים לאוכלוסיות נרחבות יותר (לדוגמא, זה יאפשר למשפחות השמרניות לשלוח את בנותיהן ללמוד במכללה).
- חשוב לטפח הדדיות ושיתוף פעולה מדעי של מרצים-מלמדים וחוקרים מכל הדתות המלמדים בצוותא במוסדות האקדמיים.

המלצות לכלכלה משותפת:

שילוב כלכלי וחברתי

- הדרת קבוצות מהחברה לא תורמת ליצירת עושר ויציבות וזו בעיה כלל עולמית וגם בישראל. בישראל, כשליש מהאוכלוסייה מודרת מהכלכלה וזהו נתון שלאורך זמן הכלכלה הישראלית אינה יכולה לעמוד בו. יש צורך בהכלת מגזרים מודרים מהכלכלה הישראלית ועירובם בתהליכי הצמיחה במשק.
- חשוב להגביר את המודעות לקשר בין שילוב כלכלי ושילוב חברתי ולפעול להגברת שילוב הערבים אזרחי ישראל בכלל, ונשים בפרט, בתעשייה בכלל ובתעשייה עתירת-הידע בפרט.
- האחריות לשינוי היא משותפת - הממשלה, ראשי הראשויות, אנשי האקדמיה בחברה הערבית, המגזר העסקי והמגזר השלישי. יש ליצור פורומים משותפים של נציגים משלושת המגזרים לטיפול מערכתי באתגר זה.

אין די בהגדרה של מדינה דמוקרטית. מעבר לעיקרון של שלטון הרוב, עלינו לקבל ולכבד את האחר. בנוסף על הייצוג במוסדות השלטון, חייבת להיות השתתפות כוללת בתהליכי קבלת החלטות. על עיקרון השוויון להוות מרכיב משמעותי בבנייתה של חברה משותפת.”

מוחמד דראושה, מנהל תחום תכנון, שיוויון וחיים משותפים, גבעת חביבה

תשתיות

- יש צורך בפיתוח תשתיות. לדוגמא, בניית אזורי תעשייה מאד יעזרו, או פיתוח תשתיות תחבורה ציבורית בערים ערביות.
- חשוב להשקיע בחינוך: יש התפתחות חיובית מבחינת אחוז הערבים המסיימים אקדמיה, אולם עדיין מספר המסיימים עם תארי הנדסה מאד נמוכים; צריך לעודד צעירים ללכת ללימודים מעשיים מסוג זה.
- יש צורך בטיפוח יזמות, לדוגמא לצורך יצירת מקומות עבודה בקרבת ריכוזי אוכלוסין.
- חשוב לטפח יזמות מקומית בקהילות הערביות.
- יש להגביר את הנגישות וההנגשה של כספים לעידוד עסקים קטנים במגזר הערבי. יש מאות מיליוני שקלים המיועדים לעסקים קטנים במגזר הערבי אבל הם לא מנוצלים, הן בשל חוסר הידע של הציבור והן בגלל חוסר הנגשה של משרדי הממשלה של הטבות אלה.

תעסוקה

- הגברת התעסוקה: יש רק 1500 מהנדסים מועסקים בהיי טק הישראלי שמהווים כ-3% בלבד מהעובדים בתעשייה זו ויש צורך בפעולה מתקנת של הממשלה כמדיניות.
- כיום רק כ-30% מהנשים הערביות עובדות, בהשוואה ל-70% מהנשים היהודיות. משקי בית לא יכולים להסתדר עם מפרנס יחיד. עם שני מפרנסים למשק בית נגיע לשיעור עוני של 10%. חייבים להגדיל את אחוז הנשים העובדות. הנשים הערביות הן מנוע הצמיחה של התעשייה הערבית.
- המעבר מחזון של דו-קיום לחזון של חברה משותפת מהווה סוג של התפתחות והתפקחות שצריך לברך עליה. יש לעודד חברות המספקות שירותים גם להשקיע ע"י יצירת מוקדי תעסוקה, העסקת עובדים, ובניית תשתיות, וגם התייחסות לחברה הערבית דרך האחריות התאגידית שלהם.
- יש מקום לבצע פעולות של אפליה מתקנת (affirmative action), אשר תרמו רבות לתהליכי שילוב ולצמיחת הכלכלה בארה"ב, בצפון אירלנד, בדרום אפריקה, בברזיל ובמקסיקו.
- חשוב להגביר את המודעות במגזר היהודי לאיכויותיו של העובד מהמגזר הערבי. המועסק הערבי מסתכל על מקום העבודה אחרת מהיהודים, רואה בו לא תחנת מעבר אלא כמקור הפרנסה וכמקום בו בכוונתו להישאר ולהתקדם. הנתונים מוכיחים כי יש רעב להצלחה ולתעסוקה ובכל תחום העובדים הערביים הם מצטיינים.

גיאוגרפיה

- עבודה קרוב לבית פותחת דלתות ומשפיעה באופן משמעותי על הכלכלה. חשוב להביא את התעשייה אל הערים הערביות: זה ישנה באופן משמעותי את כמות האנשים שעובדים בהן, ובחברה הערבית זה ישפיע במיוחד על האוכלוסיות הפחות ניידות, כגון נשים עם ילדים, צעירים ללא רכב, ומבוגרים שמתקשים עם נסיעות ארוכות.
- שאלת הגיאוגרפיה היא מרכזית במיוחד בכל הנוגע לתעסוקת נשים: מקומות תעסוקה בקרבת אזורי מגורים יאפשרו למספר רב יותר של נשים במגזר העקבי לצאת לעבודה. לדוגמא, 60% מהלומדים מחשבים בתיכונים

- ערביים הן בנות - אבל הן לא מגיעות לתעשייה והריחוק ממקומות התעסוקה היא סיבה מרכזית לכך.
- יש צורך לחבר בין תעשיית ההיי-טק הישראלית למגזר הערבי, הן ע"י יצירת ביקוש לאנשי מקצוע מהמגזר הערבי והן ע"י בניית אזורי תעשייה והבאת חברות ישראליות לפתוח מרכזים במגזר הערבי, כפי שעשו גליל-סופטוור ואמדוקס בהצלחה רבה לאחרונה.
  - חשוב להמשיך לפתח מרכזי עסקים של שירותים (power-centers) בקרב יישובים ערביים.

סיכום ופנים לעתיד:

גבעת חביבה שמה לה למטרה לקדם פיתוחה של חברה משותפת בישראל ופועלת מזה מספר שנים לטיפול מערך קשרים בין קהילות יהודיות וערביות ליצירת חברה משותפת. בהמשך לכנס והדברים החשובים שנאמרו בו, בכוונתנו לעשות שלושה דברים:

- א. הצגת המלצות הכנס בפני קובעי מדיניות (שרים, מנכ"לים של משרדי ממשלה, ועדות הכנסת).
- ב. ייזום מפגשים נוספים עם נציגים בכירים משלושת המגזרים לבניית שיתופי פעולה ליישום המלצות הכנס.
- ג. פיתוח תכניות חדשות והפעלתן ברוח ההמלצות של הכנס.

שלום, צדק ומוסר מתחילים בבית. גבעת חביבה היא נושאת הדגל של בניית תוכנית אסטרטגית לאומית לחברה משותפת. אין מקום ראוי יותר. גבעת חביבה היא הגשמת החזון של חברה משותפת."

פרופ' גבריאלה שלו, לשעבר שגרירת ישראל לאו"ם, נשיאת הקריה האקדמית אונו.

נספח:

עיקרי המלצות "דו"ח הוועדה הציבורית לגיבוש המדיניות הממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל" שהוגש לשרת החינוך בינואר 2009

מושג השותפות כפי שהוגדר ע"י הוועדה כולל משמעויות משלימות אחדות:

- שוויון בין השותפים וכבוד ולגיטימציה הדדיים.
- הכרה בזכות הקיום הלאומי והתרבותי של כל צד.
- קיומם של יחסים חיוביים והוגנים תוך דיאלוג אמפתי ורגיש.
- תחושת אחריות משותפת וחתירה משותפת לשלום.

מושג השותפות כפי שהוגדר בדו"ח זה, אינו זר למדינת ישראל. המטרות הנובעות מהגדרה זו ושאותן מציבה הוועדה לחינוך לחיים משותפים מעוגנות היטב בהצהרות, באמנות ובהמלצות שפורסמו במשך השנים במדינה, בין השאר, ע"י משרד החינוך ובעולם הרחב.

החזון והמטרות:

על סמך תפיסה זו של מושג השותפות, נוסח החזון אליו אמור החינוך לחיים משותפים לחתור: יצירת תשתית של שוויון זכויות והזדמנויות, הטמעה של ערכים משותפים של חירות, הוגנות, שמירה על זכויות הפרט וזהות הקולקטיב תוך הכרה וכבוד הדדיים.

המטרות המומלצות של המדיניות לחיים משותפים:

- טיפוח ההכרה בערכים דמוקרטיים מהותיים של שוויונות וצדק חברתי, ובמיוחד בהתייחס למיעוטים בחברה.
- הקניית כישורים ונטיות של חשיבה ביקורתית, פתיחות, הקשבה וסובלנות תוך יישומם להקשר של שותפות יהודית ערבית.
- פיתוח יכולת דיאלוגית בין הצדדים.
- טיפוח הזהות האישית והקבוצתית של כל צד בשותפות.
- פיתוח יכולת אמפתית לצד השני.
- צמצום סטראוטיפים שליליים ודעות קדומות.
- פיתוח עמדות חיוביות של כל צד כלפי הצד השני ויחסי אימון ביניהם.
- הכרה של התרבות, החברה, ההיסטוריה, האמונות, המורשת והלשון של הצד השני.
- הכרה בנרטיב הקולקטיבי של הצד השני במובן של מתן כבוד ולגיטימציה לנרטיב זה, ולא דווקא של הסכמה עימו.

המדיניות המומלצת:

- משרד החינוך הוא האחראי לקידום החינוך לחיים משותפים בין יהודים לערבים תוך שותפות עם הרשויות המקומיות, המגזר השלישי והעסקי ומשרדי ממשלה אחרים.
- החינוך לחיים משותפים צריך להתקיים ברצף מגן חובה ועד כיתה י"ב.
- החינוך לחיים משותפים יתקיים בשלושה מעגלים: הידע, התרבות הבית ספרית וההתנסות החווייתית האישית והקבוצתית.
- החינוך לחיים משותפים יעוגן במקומות המתאימים בתחומי התוכן השונים שבתוכנית הלימודים דרך המקצועות: מולדת, חברה ואזרחות בביה"ס היסודי ואזרחות בחט"ב ובחטיבה העליונה. נוסף על כן, החינוך לחיים משותפים ישולב בכל מקצועות הלימוד הרלוונטיים ובפרט היסטוריה, בספרות, בגיאוגרפיה ובסוציולוגיה.
- מפגשים בין יהודים לערבים - בין אם במפגשי מגע פנים אל פנים ובין אם באמצעים וירטואליים - מהווים מרכיב חיוני בחינוך לחיים משותפים בתנאי שהם מתקיימים לאורך זמן ומונחים באופן מקצועי.
- החינוך לחיים משותפים ליהודים יכלול את לימודי השפה והתרבות הערבית.
- משרד החינוך יראה עצמו אחראי על ההכשרה בתחום זה של מורים, מנהלים ועובדי חינוך אחרים.
- משרד ידאג לפיתוח של חומרי למידה עשירים ומותאמי גיל ומגזר שיהיו נגישים באינטרנט ובמרכזי פסג"ה.
- יישומו של החינוך לחיים משותפים ילווה בניטור (monitoring) תקופתי.
- משרד החינוך יעודד הקמתם של בתי ספר משותפים לערבים וליהודים הבוחרים בכך.
- שילוב מורים ערביים בבתי ספר יהודיים ומורים יהודים בבתי ספר ערבים מהווה מודל חינוכי להטמעת החינוך לחיים משותפים.

עבור הנשים הערביות, רכישת השכלה היא חיונית לשילובן המוצלח במרקם החיים בישראל.

פרופ' בשאר סעד, נשיא מכללת אלקסאמי

המחקר והמציאות מוכיחים שחברות נוטות לחיות בשלום ולשגשג כאשר מנהיגים ואזרחים מזהים ומעלים על נס את ערכו של הגיוון, ובונים בפועל חברה משותפת המכילה ובטוחה בגיוון שבה.

ד"ר וורנר פושרה, מנהל קרן פרידריך אברט בישראל וחבר קבוצת הדיון הכלכלית של המומחים בפרויקט "החברות המשותפות" של 'קלוב דה-מדריד

גבעת חביבה ד.ג. מנשה 3785000 • טל: 04-6309288 פקס: 04-6309305
givathaviva@givathaviva.org.il • www.givathaviva.org.il